

MUŽSKÉ A ŽENSKÉ ROLE (Gender)

(**gender** = skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy. Sex vs. Gender! Pohlaví je biologická charakteristika a gender (rod) je společenská konstrukce. Kategorie kontrastujících charakteristik, tj. „maskulinní“ a „femininní“, odrážejí očekávání spjatá s rolami muže a ženy. Pohlaví je univerzální kategorie, nemění se podle času či místa, ale gender vyjadřuje, že i velmi rozdílné názory na přiměřené chování mužů a žen mohou mít jak různé společnosti, tak tytéž společnosti v různých obdobích své historie, nebo odlišné skupiny v rámci téže společnosti, - Gender gap je teorie genderových rozdílů, která obecně vyjadřuje rozdíly mezi muži a ženami v zaměstnání a příjmech. Zkoumá v různých podobách a paradigmatech status žen na trhu práce, v politice, rovnost a rozdílnost pohlaví, gender a konflikty, genderové role a podobně. „Gender studies“ – (biologická a socio-kulturní antropologie, psychologie, zejména psychoanalýza, ekonomie ap.) se studují zejména na amerických a evropských univerzitách)

Protože antropologové studují, resp. se zabývají, jak biologií, tak psychologií a studují společnost i kulturu, jsou proto v mimořádně výjimečném postavení (unikátní pozice), aby mohli komentovat, tj. vykládat a vysvětlovat, jak přirozenost člověka, tj. biologické předpoklady (NATURE), tak i vlivy společenského prostředí a výchovy (NURTURE) jako základní činitele (determinanty) určující lidské chování.

Lidské způsoby myšlení, postoje a stanoviska, hodnoty a chování nejsou omezeny a vymezeny jen vrozenými předpoklady (genetické limity), které je navíc velmi obtížné rozpoznat (identifikace), ale též vlastními zážitky a zkušenostmi, životní praxí, učením a výchovou, to jest vším, co jsme se naučili v průběhu osvojování kultury své společnosti – enkulturací.

Naše podstatné a charakteristické znaky, nezbytné vlastnosti (atributy) v dospělosti jsou určeny a vymezeny (determinace) jak našimi geny čili geneticky, tak životním prostředím (přírodním a společenským) během růstu a vývoje.

Diskuse či spíše vášnivá debata o přirozených vlivech, resp. účincích a důsledcích přirozenosti (tj. s čím se člověk již narodil) na straně jedné a získaných vlivech (tj. co získal učením, výchovou a vzděláním, tedy kulturou) na druhé straně, plní média a diskusní fóra či kolbiště (arény) laické i odborné či vědecké veřejnosti. Základní téma je tedy NATURA versus NURTURE!

Naturalisté mají za to nebo předpokládají, resp. považují za přirozené, že jistá část chování člověka i organizace lidské společnosti je předurčena čili determinována biologicky. Liší se jen v tom, jak je takový podíl velký, resp. jak mnoho či do jaké míry je tomu tak.

Nurturalisté neboli environmentalisté nepopírají, že některé či určité (aspekty) lidského chování, zejména ty zcela obecné, tj. univerzální (existující vždy, všude a u všech lidí), by neměly být geneticky podmíněné. Ovšem současně zjišťují či shledávají (konstatují), že většina pokusů spojovat chování člověka přímo s geny je nepřesvědčivá. Základním předpokladem (premise) environmentalistů je, že evoluční úspěch člověka závisí především na flexibilitě neboli schopnosti se přizpůsobovat čili adaptovat různými způsoby.

(Flexe=ohyb=flexibilita=pružnost. Srv. Ekvi-finalita=dosažení stejného cíle z různých východisek a různými cestami)

Protože přizpůsobivost člověka (humánní adaptabilita) je velmi silně závislá na kultuře, resp. se opírá o kulturní učení, můžeme měnit své chování mnohem snadněji (ihned, rychle a pohotově) než příslušníci jiných živočišných druhů. Diskuse či spíše vášnivá debata o vztahu „natura“ vs. „nurtura“, tj. „přirozeném“ vs. „osvojeném“ (kulturou), se nejlépe vyjevuje v diskusi o sexualitě a v tzv. „gender studies“, což jsou pohlavní rozdíly ve společenských rolích mužů a žen. (Poznámka: gender (rod)=skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy.)

Muži a ženy se liší geneticky. Ženy mají dva X chromozomy, zatímco muži mají jeden chromozóm X a druhý chromozom Y. Pohlaví dítěte určuje (determinuje) jen otec, protože jen otec přenáší chromozom Y (resp. pouze otec má pro přenos k dispozici chromozom Y). Matky vždy poskytuje jen chromozom X.

Chromozomální rozdíl je posléze vyjádřen rozdíly a protiklady hormonálními a fyziologickými. (Viz exprese genů, chromozomální pohlaví, pohlaví jako hierarchicky uspořádaný systém).

Lidé či lidské bytosti jsou sexuálně dimorfní čili pohlavně dvoutvaré. (Sexuální dimorfismus=výskyt dvou biologicky odlišných forem, samců a samic, mužů a žen.)

SEXUÁLNÍ DIMORFISMUS – POHLAVNÍ ROZDÍLY

Pohlavními rozdíly se rozumí nejen nápadné a zřetelné rozdíly ve vzhledu prsou a zevních pohlavních orgánů (genitálie), ale výrazné rozdíly v celé biologii mužů a žen. Tedy, muži a ženy se liší nejen primárními sexuálními znaky, tj. reprodukčními, resp. pohlavními orgány vnitřními a zevními (*organa genitalia interna et externa, masculina, resp. feminina*), a sekundárními sexuálními znaky (prsa, hlas, ochlupení aj.), ale i somatickými znaky, jako je průměrná váha, velikost těla, výška postavy, mohutnost svalstva (muskulatura), tj. fyzická síla, a mnoha jinými. (Viz V. Novotný: Muž a Žena, studijní materiály MU.)

Jak daleko ovšem tyto geneticky a fyziologicky podmíněné čili determinované rozdíly dosahují? Jaký vliv čili efekt mají na chování, jednání či konání a vystupování mužů a žen? A jak se mužské a ženské role dějí a působí v různých kulturách?

Na straně environmentalistů antropologové v různých kulturách odhalili v mužských a ženských rolích značné, závažné, významné a podstatné rozdíly, resp. objevili jejich různost, rozmanitost a různorodost, tj. variabilitu a diverzitu. Antropologický postoj, stanovisko či názor na sex-genderové role může být vyjádřen následovně:

„Biologická přirozená podstata (nature) mužů a žen by neměla být chápána či nazírána jen jako přesný a těsný rámec nebo bariéra omezující a vymezující lidský organismus, nýbrž spíše jako široká základna (báze), na níž mohou být budovány různé a rozmanité struktury“.

Ačkoliv ve většině kultur mají muži sklon k větší agresivitě, jsou útočnější a bojovnější než ženy, mnoho rozdílů v chování a názorech mezi muži a ženami vyplývá spíše z daných rozdílů kulturních než přímo biologických. Pohlavní či sexuální rozdíly (sex differences) jsou biologické, ale genderové rozdíly zahrnují všechny znaky či vlastnosti, které určuje kultura, resp. modely chování opakovaně mužům a ženám vštěpované jako kulturou podmíněné znaky.

„GENDER“, jinými slovy, se vztahuje ke kulturní konstrukci (výklad, interpretace, smysl a význam) mužských a ženských charakteristik či typických vlastností (ROSALDO 1980).

Četné a rozmanité konstrukce pojmu „gender“ existující v oblasti kulturní diverzity, vedly Susan BOURQUE-ovou a Kay WARREN-ovou (1987) k varující poznámce, že představy (ideje, myšlenky, pojmy) o „maskulinitě“ a „femininitě“ (tj. mužskosti a ženskosti) nelze vždy používat stejně či stejným způsobem (aplikace).

První etnografickou studii o variabilitě (různost, rozmanitost, různorodost a proměnlivost) či variantách genderových rolí, tj. kulturně podmíněných rolích obou pohlaví, poskytla Margaret MEAD-ová (1975/1950). Její kniha „*Sex and Temperament in Three Primitive Societies*“ byla založena na terénních výzkumech ve 3 společnostech či společenstvích na Papua New Guinea: *Arapesch*, *Mundugumor* a *Tchambuli*. Meadovou udivil až ohromil rozsah (stupeň, míra, velikost) osobní variability u mužů a žen v těchto třech společnostech žijících na jednom ostrově. Zjistila, že muži i ženy kmene *Arapesch* jednali či fungovali tak, jak Američané tradičně očekávají a předpokládají, že se mají či budou chovat ženy: mírně a klidně, rodičovsky, tj. mateřsky a otcovsky, se smyslem pro rodinu, uvážlivě, rozvážně a zodpovědně. Naopak, muži i ženy kmene *Mundugumor* jednali tak, jak autorka věřila, resp. se domnívala, že se mají chovat muži: divoce a krutě, útočně, bojovně a svárlivě (agrese). Muži kmene *Tchambuli* byli falešní a neupřímní, jedovatí, zlomyslní a jízliví, zkrátka „jako kočky“ (v orig. „catty“). Muži nosili lokny (kudrnaté vlasy v prstýncích padající na ramena) a rádi se věnovali nakupování. Ale ženy této

etnické skupiny byly energické, rozkazovačné, panovačné až diktátorské (extrémní manažerský typ) a osobnímu zdobení se věnovaly daleko méně než muži. Ovšem ERINGTON a GEWETZ vycházejíce ze své soudobé případové studie (1987) o etniku *Tchambuli*, které sami nazývají *Chambri*, když zkoumali genderovou tvárnost, specifickou zprávu Meadové zpochybnili!

V antropologii existuje stále vzrůstající oblast tzv. feministických bádání (di LEONARDO, ed., 1991; NASH and SAPA, 1986; ROSALDO, 1986; STRATHERN, 1980) a v současné době etnografové sbírají údaje (data) o genderových rolích z prostředí mnoha kultur (MORGED, ed., 1989; MUKHOPADHYAY and HIGGINS, 1988). Můžeme vidět, že genderové role se liší a mění (varírují) s životním prostředím, ekonomii, adaptivní strategií a úrovní složitosti společnosti (sociální komplexita). Dříve než budeme zkoumat údaje napříč kulturami, několik definic.

Genderové role (gender roles) jsou takové úlohy, požadavky či povinnosti, které oběma pohlavím určuje, přiděluje či předpisuje **kultura**.

Genderové stereotypy (gender stereotypes) je příbuzný pojem. Jsou to stereotypy (navykly, ustálený úkon, způsob reagování, jednání ap.), které jsou sice velmi zjednodušené, zato přísně udržované a zachovávané, resp. ideje, představy o charakteristikách čili typických vlastnostech mužů a žen.

Genderová stratifikace (gender stratification) popisuje distribuci čili rozdělení či roztrídění užitku a prospěchu, cenných a společensky vysoce ceněných zdrojů, tj. bohatství a majetku (prostředky, fondy, možnosti, rezervy ap.). Dále osobní svoboda a prestiž (moc, společenský význam, důstojnost, vliv, sláva a proslulost). Rozdíly mezi muži a ženami odrážejí (reflexe) jejich rozdílné místo (pozice) v sociální hierarchii, tj. rozvrstvení společnosti (LIGHT, KELLER and CALHOUN, 1994). Podle Ann STOLER-ové (1977), pak „ekonomické determinanty postavení žen“ (economic determinants of female status), tj. hospodářsky podmíněná určení pozic či postavení žen ve společnosti, zahrnují především osobní svobodu a samostatnost (autonomii), resp. možnost a připravenost k práci a užívání jejich plodů, a dále společenskou moc, tj. ovládnání a kontrola životů, práce a produkce vůbec.

V předstátních (archaických) společnostech je genderová stratifikace často nápadná či očividná, ale samozřejmá a pochopitelná především co se týče prestiže, spíše než vzhledem k majetku a bohatství.

Michelle ROSALDO-vá (1980) ve své studii o komunitě *Ilongots* ze severního Luzonu na Filipínách popisuje genderové rozdíly (gender differences) týkající se pozitivních kulturních hodnot postavených na odvaze riskovat (odvážit se něčeho nebezpečného nebo nejistého a dávat v sázku prohru), na odvaze k cestování, na získaných vědomostech a znalostech o vnějším světě. Tak například mnohem častěji než ženy, muži etnika *Ilongot*, jako lovci lebek, navštěvovali vzdálená místa. Získávali znalosti a osvojovali si dovednosti z vnějšího světa a shromažďovali tak zkušenosti, aby navrátili se, je sdělovali a předávali dál. Nabyté znalosti, své příběhy, zážitky, dobrodružství a pocity

vyjadřovali na veřejnosti svým řečnickým a vypravěčským uměním. Výsledkem bylo, že získali veřejnou chválu a pochvalu (nadšený souhlas, jásot, aplaus ap.). Ženy etnika *Ilongot* měly prestiž nízkou, resp. nižší, menší a horší, protože takové zkušenosti z vnějšího světa neměly. Takové zkušenosti, na nichž by mohly zakládat nějaké znalosti, nějaké dramatické projevy a vystoupení, jim prostě chyběly.

Na základě studie Michelle ROSALDOVÉ a jiných skutečností zjištěných u řady předstátních společností pak ONG (1989) tvrdí a argumentuje, že v dané společnosti musíme rozlišovat mezi prestižním systémem a skutečnou mocí. Vysoká prestiž mužů totiž nemusí ještě znamenat skutečnou ekonomickou a politickou sílu či moc, kterou muži vládou nad svými rodinami.

OTÁZKA GENDERU U LOVCŮ A SBĚRAČŮ (Gender Issues Among Foragers)

Řada studií prokázala, že genderovou stratifikaci ovlivňují především ekonomické role. V jedné transkulturní studii (výzkum napříč kulturami) Peggy SANDAY-ová (1974) zjistila, že genderová stratifikace se snížila či zmenšila, když muži a ženy přispívali na živobytí zhruba stejně, resp. stejným dílem. Zjistila, že genderová stratifikace byla největší tehdy, když ženy přispívaly k živobytí buď mnohem více nebo naopak mnohem méně než muži. Toto zjištění se hodilo hlavně na výrobce potravin, ale nikoliv již pro lovce a sběrače. U společenství lovců a sběračů se genderová stratifikace projevovala nejvýrazněji, resp. byla nápadná, charakteristická a typická tam, kde muži přispívali k živobytí mnohem více než ženy. To platilo zejména pro Eskymáky, Inuity a jiné severské lovce a rybáře. U lovců a sběračů v tropech a subtropích naopak sběr obvykle poskytoval více potravy než lov zvěře a rybolov. Sběr je obecně ženská práce, resp. záležitostí žen, zatímco muži obvykle loví zvěř a chytají ryby. Když sběr převažuje (je prominentní činností), tak genderový status, tj. společenské postavení podle pohlaví, má sklon či tendenci (trend) být vyrovnanější než je tomu v případě, kdy hlavními obživnými činnostmi či aktivitami jsou lov zvěře a rybolov.

Genderový status neboli společenské postavení podle pohlaví je též mnohem vyrovnanější i v případě, když domácí a veřejná sféra či okruh působnosti nejsou ostře odděleny. (Poznámka: „domácí“=domestic zde znamená uvnitř domu nebo týkající se domova či příslušející k domovu).

Výrazné rozlišování (diferenciace) mezi domovem a vnějším světem se nazývá **dichotomie domova a veřejnosti** (dichotomie=rozdvojení; v orig. „domestic-public dichotomy“) nebo **kontrast soukromého a veřejného** (kontrast=protiklad a rozpor, soukromý=privátní; v orig. „private-public contrast“). Vnější svět může zahrnovat politiku, obchod, vojenství či válečnictví (vátky) nebo různé práce a pod. Často, když domácí a veřejná oblast (sféra) jsou jasně a

zřetelně rozděleny, pak veřejná činnost (aktivity konané na veřejnosti a pro veřejnost) má i větší prestiž než činnosti čili aktivity domácí.

(N.B. prestiž=významnost, vážnost, důstojnost, věhlas, vliv, proslulost, sláva a pod.) To může podporovat a zvyšovat společenské rozrůznění podle pohlaví, tj. genderovou stratifikaci, neboť muži budou pravděpodobně více aktivní a činní na veřejnosti a pro veřejnost než ženy. Transkulturálně, tj. napříč různými kulturami, ženské aktivity, tj. působení, činnosti, pracovní nasazení a výkonnost žen, mají sklon či tendenci být více domácí, resp. jsou těsněji spjaté s domovem, než je tomu u mužů. Tak, dalším důvodem, že lovci a sběrači mají menší genderovou stratifikaci než výrobci potravin je to, že rozdvojenost čili dichotomie domova a veřejnosti je u výrobců potravin mnohem více rozvinuta. Dělbá práce podle pohlaví (division of labor by sex) se společenským postavením mužů a žen samozřejmě úzce souvisí, což bylo zjištěno u všech společností a ve všech kulturách. Ovšem, jednotlivé úkony (konkrétní, přesné, speciální, detailní, partikulární) přidělené, určené či stanovené pro muže a pro ženy nemusí vždy odrážet (reflektovat) biologické rozdíly obou pohlaví ve fyzické síle, výdrži či vytrvalosti. Výrobci potravy často přidělují ženám manuální úkony, které jsou obtížné, náročné a pracné, jako např. nošení vody, sběr a přinášení palivového dříví k udržování ohně a na otop, mlácení obilí, nebo drolení klásků a drcení zrna a podobně. Například v r. 1967 v bývalém Sovětském svazu ženy představovaly celých 47% zaměstnanců v průmyslu, včetně takových míst, která vyžadovala práce bez jakékoliv mechanizace, tzn. trvalou fyzickou námahu. Většina sovětských pracovníků ve zdravotnictví, lékařů a sester, byly ženy (MARTIN and VOORHIERS, 1975). Existuje mnoho zaměstnání, které v některých společnostech vykonávají muži, ale v jiných společnostech je vykonávají ženy a naopak (*et vice versa*).

Některé role s pohlavní příslušností souvisejí více než jiné. Muži jsou obvykle lovci, bojovníci a válečníci. Vzhledem ke zbraním jako jsou nože, oštěpy, luky a pod., jsou muži lepšími bojovníky, neboť jsou v průměru větší a silnější než ženy (DIVALE and HARRIS, 1876). Mužské role lovce a bojovníka též odráží sklon či tendenci k větší mobilitě, tj. snadné pohyblivosti a přemístitelnosti mužů.

Ve společnostech či společenstvích lovců a sběračů jsou ženy v období plodnosti (fertilita) buď těhotné (gravidita) nebo kojí (laktace). Vysoký stupeň těhotenství a nošení děcka po porodu omezuje ženin pohyb a činnosti jako je sběr. Vzhledem k těhotenstvím a kojení, a s nimi spojené omezení pohybu (mobilita), je pro ženy jen výjimečně či vzácně uskutečnitelné či vůbec možné být v první řadě či hlavně lovcem (FRIEDL, 1975). Bylo zjištěno, že boje a válečné střety, které rovněž vyžadují značnou pohyblivost (mobilita), u většiny skupin lovců a sběračů nebyly příliš rozvinuty. Totéž platí i pro obchod mezi různými, resp. vzdálenými oblastmi (interregionální obchodování). U výrobců potravin pak boje, resp. války a obchod jsou dvě oblasti veřejného života či dění, které nejvíce přispívají k nerovnému postavení mužů a žen.

!Kung-Sanové (Křováci) dobře ilustrují (objasňují, příklady dokládají a ukazují) rozsah v němž se aktivity a sféry vlivu mužů a žen mohou u lovců a sběračů překrývat (DRAPER, 1975). Tradiční genderové role, tj. společenské postavení mužů a žen, u !Kungů byly nezávislé. Během sběru ženy získávaly informace o lovné zvěři, které pak šířily a předávaly mužům. Muži i ženy trávili mimo tábořiště přibližně stejnou dobu, ale žádný z nich „nepracoval“ více než 3 dny v týdnu. Asi 1/3 až 1/2 tlupy zůstávala doma, zatímco ostatní „pracovali“.

!Kungové neviděli nic špatného na tom, když dělají práce příslušející opačnému pohlaví. Muži často sbírají potravu a starají se o vodu. Obecně !Kungové sdílejí *étos* (mravní základ) diktující či vyžadující, aby muži rozdělávali maso a ženy se dělily o výsledky sběru. Chlapci a děvčata všech věkových kategorií, tj. různého stáří, si hrají společně. Otcové při výchově dětí hrají aktivní roli. Zdroje živobytí jsou přiměřené a dostačující (adekvátní) a nějaké soutěžení či konkurence vadí; rovněž vadí jakákoliv agrese (útoky, sváry a boje) a lidé se jí vždy snaží zabránit. Vyměnitelnost a vzájemná závislost jsou v malých skupinách vždy výhodné pro přizpůsobivost (adaptace).

Terénní výzkum Patricie DRAPER-ové mezi !Kungy je zvláště i mimořádně důležitý, aby ukázal, resp. prokázal (demonstrace) vzájemné vztahy mezi způsoby hospodaření (ekonomika) a společenským postavením mužů a žen (genderové role) a rozvrstvením společnosti (stratifikace), protože autorka studovala jak soudobé lovce a sběrače, tak skupinu bývalých lovců a sběračů, kteří přešli k usedlému způsobu života. Dnes pouze několik tisíc !Kungů setrvává a udržuje svou původní kulturu, své tradiční lovecko-sběračské vzorce chování. Většina dnes žije usedle v blízkosti výrobců potravin, tj. rančerů či farmářů (viz KENT, 1992; SOLWAY and LEE, 1990; WILMSEN, 1989). Patricia DRAPER-ová studovala usedlé !Kungy, konkrétně vesnici, kde měli svá stáda dobytka, pěstovali obiloviny a byli i výdělečně činní, tj. dávali se najímat za mzdu, ale současně v malé míře provozovali i tradiční sběr. Jejich genderové role se však staly velmi rigidními a stabilními (stálé, pevné, tvrdé, neměnné) a byly i rigidně definovány (přísně, nesmlouvavě a nekompromisně vymezeny). Rozdvojení domova a veřejnosti (dichotomie) vznikla a rozvinula se, jak muži cestovali, resp. jak se pohybovali či putovali za potravou, a to do větších vzdáleností než ženy. S ubývajícím sběrem byly ženy více poutány k domovu, stále více omezovaly svůj pobyt pouze na domácnost. Chlapci se mohli při pastvě stád pohybovat více, ale pohyb děvčat byl stále více omezován (mobilita). Primitivní prvobytně pospolný svět buše poskytuje charakteristické znaky usedlého způsobu života (buš=křovinatý porost nebo prales). Rozrůzněné postavení a hodnocení mužů podle stád, koňů a synů začalo tuto pospolitost nahrazovat. Muži tak začali být považováni za nejcennější tvůrce či výrobce statků (producenti).

Existuje-li určitý stupeň nadvlády mužů v každé soudobé společnosti (dominance), může to být důsledkem takových změn, které vtáhly !Kungy do nájemné práce za mzdu, do tržního hospodářství, které je založeno na nabídce a

poptávce, prodeji a koupi, a tím do světa kapitalistické ekonomiky. Historická souhra mezi místními (lokální), národními (nacionální) a mezinárodními (internacionální) silami ovlivňuje i systémy genderové stratifikace (různé postavení mužů a žen ve společnosti) (ONG, 1989). V tradičních kulturách lovců a sběračů se ovšem rovnostářství (egalitarismus) vztahovalo i na vztahy mezi oběma pohlavími. V sociální sféře (oblast či okruhy působení, činností i aktivit, vlivů a zájmů) se aktivity, práva i povinnosti mužů a žen překrývaly. Systém příbuzenství či spřízněnosti (v orig. „kinship“) u lovců a sběračů měl sklon či tendenci být spíše bilaterální, tj. vzájemně dvoustranný, resp. oboustranný, resp. vypočítaný a plánovaný stejnou měrou pro muže i ženy, a nikoliv takový, který by zvýhodňovat (favorizace) buď matčinu či otcovu stranu. Lovci a sběrači mohou žít buď s příbuzenstvím manžela (muže) nebo s příbuzenstvím manželky (ženy) a často přesídlují či přesunují a vyměňují se mezi tou a onou, tj. oběma skupinami.

Závěr zkoumání lovců a sběračů: soukromá a veřejná sféra jsou nejméně odděleny, stupňovitá rozvrstvenost společnosti (hierarchie) je nejméně výrazná, útoky, boje a soupeřivost (agrese a konflikty) jsou co nejvíce omezovány a aktivity, práva a sféry vlivu mužů a žen se nejvíce překrývají. Naši předkové žijící se výhradně lovem a sběrem, tj. lovci a sběrači žijící kořistnickým způsobem života, žili až do doby před 10 000 lety (B.P). Existovala-li nějaká nejpřirozenější forma lidské společnosti, (v orig. „most natural), pak takovou éru představují čili reprezentují právě lovci a sběrači, i když nedokonale (viz okno v kapitole „Cultural Change and Adaptation“). Nehledě na populární stereotypy o kyjem či klackem mávajícím jeskynním muži vláčejícím svou ženu za vlasy, relativní rovnocennost pohlaví (genderová equalita) je s největší pravděpodobností předávaný vzorec chování předků (ancestrální pattern).

OTÁZKA A PROBLÉM GENDERU U HORTIKULTURALISTŮ (Gender Issues Among Horticulturalists)

(hortikultura=předzemědělské „zahradničení“ a primitivní zahradnictví)

Rozdílné společenské postavení mužů a žen (genderová role) a jejich rozvrstvení ve společnosti (stratifikace) u pěstitelů (kultivátoři) se značně liší a proměňují (variaci), a to v závislosti na specifických vlastnostech způsobu hospodaření (ekonomika) a složení společnosti (sociální struktura). Aby to ukázali a prokázali (demonstrace) MARTIN and VOORHIES (1978) studovali soubor 515 společností, které představovaly a zastupovaly (reprezentace) všechny části světa. Zkoumali řadu proměnných, včetně původu (rodokmen, rodová linie), usídlení či bydliště po sňatku, procentuální vyjádření podílu stravy pocházející z kultivace, tj. % vypěstované potravy, a produktivitu práce, tj. výkonnost mužů a žen. Bylo zjištěno, že v hortikulturních společnostech jsou

hlavními producenty ženy. V 50% takových společnostech ženy vykonávají většinu kultivačních prací, tj. obdělávání půdy a pěstování plodin. Ve 33% společnostech přispívají ke kultivaci muži a ženy stejně, tj. rovným dílem. Pouze v 17% hortikulturních společnostech většinu prací dělají muži. Ženy mají sklon či tendenci dělat o něco více kultivačních činností v matrilineárních společnostech než ve společnostech patrilineárních (viz tam). Ženy ovládly „zahradničení“ a primitivní zahradnictví (dominance v hortikultuře) v 64% matrilineárních společnostech versus 50% společnostech patrilineárních.

REUKOVANÁ GENDEROVÁ STRATIFIKACE -
MATRILINEÁRNÍ A UXORILOKÁLNÍ SPOLEČNOSTI
(Reduced Gender Stratification – Matrilineal, Uxorilocal Societies)

Rozmanitost a proměnlivost (variabilita) společenského postavení mužů a žen (genderový status) sledované napříč různými kulturami úzce souvisí s usídlením rodu (sídlem podle rodové linie) a bydlištěm páru po svatbě MARTIN and VOORHIES, 1975; FRIEDL, 1975). U hortikulturalistů s matřními rodovými liniemi a **uxorilokalitou**, tj. situace, kdy manželé po sňatku bydlí u manželčiny či ženiny příbuzné, se společenské postavení žen zvyšuje, resp. má tendenci být vysoké. Matrilinearita a uxorilokalita spřízněné muže, resp. mužské příbuzenstvo, rozptyluje, místo aby se příbuzenské svazky mezi muži upevňovaly (konsolidace). Patrilinearita a **virilokalita**, kdy manželé po sňatku bydlí s příbuzenstvím manžela (muže), naopak udržuje mužské příbuzné pohromadě a jejich soudržnost upevňuje. Ženy v matrilineární a uxorilokální společnosti mají tendenci zaujímat relativně vysoké společenské postavení z několika důvodů či příčin. Příslušnost k rodu či rodové linii, posloupnost a následnictví politických pozic, rozdělování země či půdy, celková společenská identita (ztotožnění se a rozpoznávání), vše probíhá a je poskytováno po ženské linii. U etnické skupiny *Minangkabau* v Malajsii (PELETZ, 1988) matrilinearita dala ženám výhradní, všeobecné a všestranné (univerzální) dědické právo, tj. právo dědit rýžová pole předků. Uxorilokalita, kdy manželé se stěhují do rodiny ženy, vytvářela svornou, soudržnou a vzájemně se podporující skupinu ženského příbuzenstva (solidarita). Ženy *Minangkabau* měly významný vliv i mimo svoji domácnost (SWIFT, 1960). V takových podmínkách a souvislostech matrilinearit (kontext) jsou ženy základem a hlavní součástí (báze) celé společenské struktury. Ačkoliv veřejné funkce mohou být (anebo se může zdát, že jsou) svěřovány, určeny a přidělovány mužům, hodně moci a rozhodování ve skutečnosti náleží starším či nejstarším ženám (seniorita). Antropologové nikdy a nikde neobjevili a neprokázali tzv. **matriarchát**, tj. společnost, kde vládou ženy, resp. společnost ovládanou ženami. Nicméně, některé matrilineární společnosti, včetně etnika *Iroquois* (BROWN, 1975), což

je svaz kmenů (konfederace) původních obyvatel New Yorku (aboriginálové), ukazují, že ženský politický a rituální vliv může soupeřit s muži.

Viděli jsme, že u lovců a sběračů společenské postavení mužů a žen (genderový status) byl poměrně stejný, nejrovnoprávnější tehdy, když zde neexistovalo ostré oddělování činností mužů a žen (separace aktivit) a veřejné a domácí sféry. Ale společenské rozvrstvení podle pohlaví (genderová stratifikace) může být rovněž umenšeno i rolemi či funkcemi, které vylučují muže z místního společenství (lokální komunita).

Nyní můžeme naše zobecnění rozebrat (analýza a generalizace): Je to právě protiklad (kontrast) mezi mužskými a ženskými rolemi *uvnitř místního společenství* (lokální komunita), co způsobuje a podporuje rozvrstvení společenského postavení mužů a žen (genderová stratifikace). Tyto rozdíly mohou být zmenšeny (redukce), když ženy přijímají či hrají důležité a významné role (prominentní) v místě a muži vyvíjejí a rozvíjejí své aktivity v širším měřítku, v systému celé oblasti (regionální systém). Například ženy kmene *Iroquois* hrají hlavní roli v obstarávání a zajištění živobytí (subsistence), zatímco muži opouštějí své ženy vždy na dlouhou dobu. Jak je v matrilineárních společnostech obvyklé či běžné a normální, nějaké *vnitřní* boje, střety či války byly mimořádně vzácné. Muži kmene *Iroquois* vedli boje či války pouze se vzdálenými skupinami a mohli je tak udržovat v bezpečné vzdálenosti celé roky. Muži *Iroquois* lovíli zvěř a chytali ryby, ale místní hospodářství (lokální ekonomii) ovládaly a řídily, resp. kontrolovaly ženy. Ženy ovšem též chytaly ryby a příležitostně i lovily, ale jejich hlavní výrobní úlohou (produktivní role) bylo „zahradničení“, primitivní předzemědělské zahradnictví – hortikultura. Ženy vlastnily zemi, resp. půdu, kterou obdělávaly a kterou zdědily od příbuzných žen matrilineárně. Ženy též ovládaly výrobu a rozdělování potravin (produkce a distribuce). Ženy kmene *Iroquois* obývají se svými muži, resp. manželi, a se svými dětmi rodinný oddíl ve společném dlouhém domě (v orig. „family compartment of a communal longhouse“). Ty ženy, které se v dlouhém domě usadily, zde zůstávají po celý život. Starší nebo staré ženy, neboli **matróny**, rozhodují, kteří muži by mohli do dlouhého domu vstoupit jako manželé, kteří by mohli být z dlouhého domu vyhnáni jako nesnášenlivé či nesnesitelné osoby (inkompatibilní). (**Poznámka**: matróna= starší vdaná žena.) Ženy tudíž ovládají, řídí, resp. kontrolují, spojenectví a soudržnost mezi příbuznými (aliance) či příbuzenskými skupinami, a to je velmi důležitá a významná činnost. Příbuzné či spřízněné kmeny vytvářejí dohromady spolek či svaz, ligu – konfederaci (League of the *Iroquois*), která má své náčelníky (pohlaváry, vůdce, šéfy) i svou radu (poradní sbor, shromáždění). Rada čili shromáždění náčelníků-mužů řídila válečné operace, ale náčelnické následnictví bylo matrimoniální: matróny (starší vdané ženy) každého dlouhého domu vybraly a jmenovaly (nominace) jednoho muže, jako zástupce a představitele (reprezentace). Jestliže rada (koncil) jejich jmenovitý návrh čili nominaci odmítla a zavrhl, ženy navrhly jiného reprezentanta, a o tak dlouho,

až jeden návrh byl přijat (akceptace). Matróny stále a průběžně náčelníky sledovaly čili monitorovaly a mohly je zpochybnit, obvinít, žalovat, odsoudit a odvolat (srv. impeachment). Ženy mohly též vetovat vyhlášené války, tj. odmítnout a zakázat právem veta. Mohly odmítnout zajištění válečného tažení, např. neposkytnout zásoby, ale také zahájit či iniciovat mírová jednání a pokusit se o smír. V oblasti náboženství měly ženy rovněž svůj vliv a moc. Polovina z lidí kmene, kteří praktikovali náboženství byly právě ženy a matróny pomáhaly vybírat další.

ZMÍRNĚNÁ GENDEROVÁ STRATIFIKACE – MATRIFOKÁLNÍ SPOLEČNOSTI (Reduced Gender Stratification – Matrifocal Societies)

Nancy TANNER-ová (1974) zjistila, že spojení (kombinace) cestování mužů s významnou vedoucí rolí žen (prominence) v hospodaření (ekonomika), rovněž zmenšují rozdíly mužů a žen v rozvrstvení společnosti (redukce genderové stratifikace), podporuje vysoké společenské postavení žen (sociální status). Autorka ukázala a doložila své závěry na průzkumu přehledu **matrifokální** organizace některých společností v Indonézii, Západní Africe a Karibiku. (Poznámka: matrifokální=náboženská fanatička, resp. pobožná matka, často nebydlící s otcem-manželem). Matrifokální společnosti nejsou nutně matrilineární, několik je totiž i patrilineárních.

TANNER-ová (1974) například našla matrifokalitu u kmene *Igbo* ve východní Nigérii, jež je patrilineární, virilokální a polygynní (muž má více žen, mnohoženství). Každá žena má svůj vlastní dům, kde žije se svými dětmi. Ženy v blízkosti svých obydlí pěstují obiloviny a přebytky směňují (výměnný obchod). Ženy též chodí společně na trh či tržiště, zatímco muži jsou na dlouhých výpravách.

V případové studii Ifi AMADMME (1987) uvádí, že obě pohlaví (muži i ženy) by mohly plnit mužskou (maskulinní) genderovou roli, tj. společenskou úlohu náležející mužům. Před příchodem křesťanství a jeho vlivu, úspěšní mužové i ženy kmene *Igbo* využívali nabytého majetku a bohatství k získání titulů, resp. hodností, tj. vysokého společenského postavení v hodnostářské společnosti. Ženy osvobodily své manželské partnery (maskulinní-mužské i femininní-ženské) od domácích prací a pomáhaly jim hromadit a rozmnožovat majetek a bohatství. Manželé ženského pohlaví nebyli považováni či pokládáni za maskulinní (muži, osoby mužského rodu, mužatky), ale uchovávali svoji femininitu (ženství, příslušnost k ženskému pohlaví). Ženy kmene *Igbo* prosazovaly samy sebe a spoléhaly se samy na sebe v ženských skupinách (kolektiv), včetně spřízněných rodin dcer, spřízněných manželek a široké společnosti žen (ženská komunita) vedené titulovanými ženami, s vysokými společenskými hodnostmi. Vysoké společenské postavení žen (status) a jejich

vliv v kmeni *Igbo* spočívalo na oddělení či vyloučení mužů z obživy v místě usídlení a na tržním systému (marketing) či nákupu zboží, což umožňovalo ženám opouštět domov a získat důležité místo či vedoucí postavení (prominence) v rozdělování statků (distribuce) a díky této schopnosti a společenské obratnosti – i v politice.

VZRŮSTAJÍCÍ GENDEROVÁ STRATIFIKACE – PATRILINEÁRNÍ A VIRILOKÁLNÍ SPOLEČNOSTI (Increased Gender Stratification – Patrilinear-Virilocal Societies)

Kmen *Igbo* je mezi patrilineárními a virilokálními společnostmi neobvyklý (zvláštní, mimořádný a neobvyklý), mnoho z nich totiž má výraznou a příznačnou genderovou stratifikaci. MARTIN and VOORHIES (1970) spojují pokles a ubývání matrilinearity a naopak vzrůst a rozšíření patrilineárně-virilokálního komplexu (soubor sestávající z patrilinearity, virilokality, válečnictví a nadvlády, resp. nadřazenosti a svrchovanosti mužů, především s tlakem na využití zdrojů obživy.

Tváří v tvář omezeným zdrojům potravy (konfrontace) patrilineárně-virilokální pěstitelé (kultivátoři), jako u kmene *Yamamoto*, často vedou válečná tažení či nájezdy proti jiným vesnicím. To samo o sobě napomáhá a zvýhodňuje, resp. protěžuje a favorizuje, právě virilokalitu a patrilinearitu, zvyky a obyčeje, které v dané vesnici drží spřízněné muže pohromadě a vytváří tak silné a oddané spojení v boji. Takové společnosti mají sklon či tendenci k silnému a vyhraněnému rozdělení domova a veřejnosti (dichotomie), mají sklon či tendenci k převládnutí prestižní hierarchie (společenské rozvrstvení podle prestiže=význam, vážnost, důstojnost, věhlas, vliv, proslulost, sláva a lesk ap.). Muži mohou využívat svých veřejných rolí ve válkách a obchodu a jejich větší prestiž pak k symbolizaci či jako symbol posílení a zdůraznění nižší hodnoty žen (devalvace) a zvýšení jejich útlaku (oprese).

Patrilineární a virilokální komplex charakterizuje celou řadu skupin v hornatých oblastech Papua-New Guinea. Ženy tvrdě pracují na pěstování plodin a zpracování obilovin, chovu a ošetřování prasat (ochočená čili domestikovaná zvířata a oblíbená či favorizovaná potrava), doma vaří a pečou, ale současně jsou odděleny či odříznuty (izolace) od veřejné oblasti a působení na veřejnosti, kterou ovládly či ovládají muži. Muži pak pěstují a rozdělují významné čili prestižní obiloviny, připravují jídlo pro hostiny, domlouvají či dohadují sňatky a pořádají svatby. Muži rovněž chodí na trh s prasaty (výměnný obchod) a dohlížejí na jejich využití při rituálech.

V hustě zalidněných oblastech Papua-New Guinea se muži a ženy sobě vzájemně vyhýbají, což rovněž souvisí se silným tlakem na zdroje obživy (LINDEN, 1972). Muži se bojí, mají strach jakkoliv se stýkat se ženami (kontakt), včetně sexu. Myslí si, resp. věří, že pohlavní styk se ženami je oslabí.

Skutečně, muži vidí všechno ženské jako nebezpečné a nečisté. Oddělují sami sebe (segregace) a žijí odloučení ve svých mužských domech (izolace), i své pěkné obřady či rituály před ženami skrývají. Odkládají i sňatky a někteří se nikdy neožení.

Naproti tomu, řídce obydlené oblasti na Papua-New Guinea, jako jsou oblasti teprve nedávno osídlené, styk mužů s ženami není nijak tabuizovaný čili zapovězený (taboo=tabu=nedotknutelný a zapovězený či zakázaný). Obraz ženy jako nečisté bytosti se vytrácí a mizí, heterosexuální styk je vysoce ceněný, muži a ženy žijí pohromadě, a porodnost je vysoká (reprodukce).

HOMOSEXUALITA U KMENE ETORO (Etoro Homosexuality)

S jedním z nejextrémnějších příkladů sexuálního antagonismu (nekrajnější odpor a nepřátelství mezi muži a ženami, co si umíme představit) na Papua-New Guinea, se setkáváme u kmene *Etoro*, skupiny asi 400 lidí, kteří se živí lovem a „zahradničením“ (hortikultura) v oblasti Trans Fly (KELLY, 1976). Příklad kmene *Etoro* rovněž skvěle ukazuje a dokládá (ilustrace) moc, sílu, schopnost a vliv kultury na lidskou sexualitu (pohlavní život, pud). Následující zpráva či výčet se týká pouze mužů tohoto kmene a jejich víry či pověr. Kulturní normy kmene *Etoro* totiž (za)bránily antropologům-mužům, kteří tento kmen sledovali a studovali, sbírat pro srovnání informace o stanoviscích, postojích a názorech žen na otázky pohlavního života čili sexu. Názory na sexualitu u tohoto kmene souvisí s jejich vírou a přesvědčení o životním cyklu (pravidelně se opakující změny a období): narození, fyzický růst, dospívání a dozrávání, dospělost, stáří a smrt. V kmeni *Etoro* se věří, že semeno (sperma, chám) je nutné k tomu, aby dalo či dodalo sílu plodu (fétus, nový organismus vyvíjející se v děloze matky), o němž se říká, že je vložen do ženy duchem předků. Protože muži věří, že mít málo semene, resp. jen omezenou zásobu, snižuje sexualitu a odebírá či podkopává mužskou sílu, životadárnost a životaschopnost vůbec (vitalita), a rození dětí živených či odkojených semenem, symbolizuje nutnost (a nepříjemnost) oběti, která povede nakonec k manželově smrti. Heterosexuální pohlavní styk, který je pro plození dětí nutný (soulož muže a ženy pouze za účelem plození dětí), je silně omezován, je znechucován, ženy jsou od něj odrazovány či před ním zastrašovány. Ty ženy, které by chtěly příliš mnoho sexu (sexuchtivé nymfomanky, ženy podle místních zvyků chorobně toužící po mužích) jsou považovány za čarodějnice, nebezpečné bytosti, které riskují či hazardují minimálně se zdravím manžela. *Etoro* povoluje heterosexuální pohlavní styk pouze asi 100 dní v roce. Po zbytek roku je zapovězen čili tabuizován. Sezónní nahromadění porodů nasvědčuje tomu, že toto tabu je respektováno a dodržováno. Heterosexualita (pohlavní náchylnost k druhému pohlaví) je tak nežádoucí, že je ze života společenství odstraňována. Nemůže se

objevit ani v místech určených ke spaní (ubikace) ani jinde, např. na poli, v terénu, ap. K souloži (koitus) může dojít nanejvýš v lese, což je ovšem nebezpečné, odvážné a choulostivé (riskantní a hazardní) kvůli jedovatým hadům, kteří – jak tvrdí lidé z kmene *Etoro* – jsou vábeni a přitahováni zvuky a pachy sexu. I když heterosexuální soulož (koitus) vadí a lidé jsou od ní zrazováni, homosexuální aktivity (náklonnosti k osobám téhož pohlaví) jsou naopak považovány za nezbytné a nepostradatelné (esenciální). Lidé kmene *Etoro* věří, že chlapci nemohou vytvářet semeno sami (ze svých vlastních zdrojů, resp. bez pomoci jiných). Aby vyrostli, dozráli a dospěli v muže a nakonec dali životní sílu svým dětem, chlapci musí přijímat semeno ústy (orálně) od starších mužů. Od věku 10 let až do dospělosti jsou chlapci „oplodňováni“ staršími muži (inseminace). Toho se žádné tabu netýká. Homosexuální aktivity se mohou provádět jak v domě, tj. v ubikacích určených ke spaní, tak na zahradách. Jednou za 3 roky (každý třetí rok) se asi dvacetiletí chlapci podrobí přechodovému rituálu (iniciace= zasvěcenec je obřadně uveden do stavu dospělosti a formálně přijat mezi muže). V rámci rituálu chlapci odejdou do ústraní na skryté a odlehlé místo v horách (izolace), ukrývají se nějakém doupěti, kde je navštíví několik starších mužů, kteří je orálním sexem „inseminují“.

Homosexualita u kmene *Etoro* je řízena či kodifikována zákoníkem společenských pravidel (morální kodex). I když homosexuální vztahy mezi mladými a staršími muži jsou kulturně základní, podstatné, nezbytné a neodmyslitelné (esenciální), homosexualita u chlapců stejného věku (čili homosexuální vztahy mezi stejně starými chlapci) je nežádoucí, vadí a jsou od toho zrazováni, odrazováni a je jim v tom bráněno. Věří se totiž, že když chlapec dostane semeno od jiného mládence či mladého muže, vysává či vysaje mu to jeho životní sílu (vysouší či „bere mízu“) a brzdí jeho růst, až zakrní a stane se „zakrslíkem“. Když se chlapec vyvíjí a dospívá až příliš rychle, napovídá to, že přijal a vstřebal semeno od jiného chlapce či jiných mládenců. Stejně jako sexuálně vyhladovělé ženě, vyhýbají se mu pak jako čarodějnici, resp. čaroději či zloduchovi.

Homosexualita u kmene *Etoro* není založena na působení hormonů nebo vlivu genů (ani hormonální, ani vrozená), nýbrž stojí pouze na kulturních tradicích. Kmen *Etoro* představuje či reprezentuje jeden z extrémů (krajních poloh) vzorce chování, a to vzájemné vyhýbání se mužů a žen, který je v patrilineárních a virilokálních na Papua-New Guinea, značně rozšířen.

OTÁZKA GENDERU V AGRIKULTUŘE (Gender Issues Among Agriculturalists)

Když se hortikultura vyvinula v agrikulturu (zahradnictví v zemědělství), ženy ztratily svou roli hlavních a prvořadých pěstitelů (kultivátoři). Některé

zemědělské techniky (způsoby a postupy při obdělávání půdy), zvláště orba, resp. kypření půdy, byly postoupeny a přiděleny mužům, a to pro jejich v průměru větší velikost a sílu (MARTIN and VOORHIES, 1975). S výjimkou případů používání či využívání zavlažování, orba či jiné kypření půdy odstranilo nutnost stálého pletí (eliminace), tj. odstraňování plevele, což obvykle dělaly ženy. Tyto změny v produktivních rolích (úkoly při výrobě potravin) ukazují a dokládají (ilustrace) všechny údaje (data) zjištěné napříč všemi kulturami (transkulturálně). Ženy byly hlavními pracujícími osobami v 50% sledovaných hortikulturních společnostech, ale jen v 15% agrikulturních skupin. Mužská práce na obživě převládala v 81% agrikulturních společnostech, tj. v zemědělství (dominance), ale jen u 17% hortikulturních skupin, tj. v primitivním zahradnictví (MARTIN and VOORHIES, 1975; viz Tab. 18.1).

S příchodem zemědělství byly ženy poprvé v historii lidstva odříznuty či odděleny od přímé výroby (produkce). Vzniklo přesvědčení, resp. víra v protiklad (kontrast), že mužská práce mimo domov je více ceněna a hodnocena, než ženské domácí práce, které byly vnímány jako podřadné. („**extradomestic**“ zde znamená= mimo domov, ve sféře či oblasti pronikající na či do veřejnosti).

Ženy též poškozovaly změny ve vzorcích chování příbuzenstva, zejména místa bydliště po sňatku. Rody či rodově spřízněné skupiny a mnohoženství (polygynie) se vznikem zemědělství upadaly a obvyklejší až normální se již stala nukleární rodina (jen manželé s jejich dětmi). Tím, že žena žila jen s manželem a se svými dětmi, stala se ještě více odloučena, oddělena či odříznuta (izolace) od příbuzných žen a spoluzároveň. V zemědělském způsobu hospodaření (agrikulturní ekonomika) byla rodinná sexualita pečlivě a přísně hlídána a kontrolována (supervize). A muži měli snadnější přístup k odloučení, rozvodu a mimomanželskému u sexu, což odráželo tzv. „double standard“. Nicméně, postavení žen (status) v agrikulturních společnostech není nevyhnutelně neradostné a bezútěšné (deprimující). Společenské zařazení podle pohlaví (genderová stratifikace) souvisí spíše než s pracovním úsilím intenzivního pěstování plodin s plužním hospodářstvím, tj. namáhavým obděláváním země, kypřením půdy (v orig. *plow agricultue*) jako takovým (*per se*). Studie o genderových rolích a stratifikaci zemědělců čili rolníků ve Francii a Španělsku provozujících plužní hospodářství (HARDING, 1975; REZTER, 1975) ukázaly, že lidé považovali dům či domov za ženskou sféru a pole na oblast působnosti mužů (doména). Ovšem, takové rozdělení čili dichotomie, jaké se ukázalo při vlastním výzkumu autora této knihy (KOTTAK) u zemědělského kmene *Betsileo* na Madagaskaru, není nevyhnutelné či nezbytné. Ženy kmene *Betsileo* hrají vedoucí či prominentní roli v zemědělství, tamní agrikultuře, když přispívají celou 1/3 doby vložené (investice) do výroby k obživě (produkce). V rozdělení práce podle pohlaví zastávají obvyklé úkoly, ale práce je více sezónní (podle ročního období), než je práce mužů. V období obřadů (ceremonie), tj. od půli června do půli září, nikdo nemá příliš mnoho na

práci. Po celý zbytek roku muži pracují na rýžových polích téměř každý den. Ženy na poli spolupracují při přesazování a sklizni, tj. od poloviny března do začátku května. V prosinci a lednu pak ženy spolu s ostatními členy domácnosti denně plejí. Po sklizni celá rodina společně odděluje zrna od plev drolením klásků a podílí se přepravě zrna do sýpky (transport). Uvážíme-li namáhavou denní práci při vytloukání rýže, což je spíše součást přípravy potravin než jejich výroba sama o sobě (*per se*), ženy ve skutečnosti přispívaly o něco více než z 50% k práci nutné či věnované vypěstování a přípravě rýže před uvaření (produkce a preparace). Nikoliv jenom významná a vedoucí úloha žen ve způsobu hospodaření (prominentní ekonomická role), ale zejména tradiční organizace společnosti kmene *Betsileo* zvýšila společenské postavení žen (status), resp. pozvedla postavení žen na vyšší úroveň.

Ačkoliv usídlení manželů po sňatku (postmaritální residence) je hlavně, především a převážně virilokální (pár po sňatku bydlí v místě mužova bydliště s jeho rodinou a příbuzenstvem), rodová pravidla, tradice a zvyklosti, umožňují vdaným ženám podržet si příslušnost a věrnost (loajalita) ke svému vlastnímu rodu či rodové skupině. Příbuzenství či spřízněnost se počítá velmi široce a oboustranně (bilaterálně), tj. na obou stranách jako např. v soudobých USA. Kmen *Betsileo* příkladně dokládá zobecnění Yihwa ONG-a (1989), že bilaterální (a matrilineární) rodový systém spolu či v kombinaci se způsobem obživy (subsistenční ekonomika), v níž obě pohlaví se při výrobě a rozdělování potravin vzájemně doplňují (komplementarita), jsou právě pro snížení rozdílů ve společenském zařazení a rozvrstvení podle pohlaví (redukované genderová stratifikace) charakteristické. Takové společnosti jsou u zemědělců běžné i obvyklé (ONG, 1989).

Žena kmene *Betsileo* má ke svému manželovi a k jeho rodu závazky, resp. závazné povinnosti, ale ti jsou rovněž zavázáni povinnostmi k ní a jejímu rodu. Často doprovázena svým manželem a svými dětmi pak žena pravidelně navštěvuje svou domovskou či domorodou vesnici. Manžel i jeho příbuzní pomáhají manželčině rodu v zemědělství a účastní se obřadů a slavností (ceremonie) jako pozvaní hosté. Když žena zemře, je normálně pohřbena v hrobce příbuzných jejího manžela. Ovšem, vyslaní zástupci její vlastní vesnice (delegace), vždy přicházejí žádat, aby byla pohřbena doma. Ženy se často provdávají do vesnic, kam se některé ženy z jejího rodu provdaly již dříve; tak i po sňatku žena žije v blízkosti některých svých vlastních příbuzných.

Muži kmene *Betsileo* nemají sami výhradní a výlučnou kontrolu, resp. ovládnutí a řízení výroby potravin ve svých rukou (exkluzivní kontrola produkce). Ženy mohou zdědit rýžová pole, ale většina žen se svého podílu z vyvdaného majetku, který získaly sňatkem, vzdá ve prospěch svých bratrů. Někdy žena a její manžel obdělávají její pole, které nakonec postoupí svým dětem.

Na politických záležitostech, resp. věcech veřejných, u kmene *Betsileo* se většinou tradičně podílejí více muži, ale i ženy politické funkce též zastávají. Ženy prodávají své výpěstky a výrobky na trhu, vkládají svůj majetek dobytka

(investice), podporují a zabezpečují obřady a slavnosti (sponzorují ceremoniály), a jsou jmenovány či zmiňovány při obětinách předkům. Domlouvání či dohazování sňatků a aranžování svateb, což je mimořádně důležitá činnost čili aktivita na veřejnosti, je mnohem více záležitostí žen než mužů. Někdy ženy z kmene *Betsileo* vyhledávají pro své syny manželky jen z vlastního rodu, aby posílily a zdůraznily svou vlastní důležitost a význam v životě vesnice a udržovaly ve vesnici ženskou soudržnost na rodovém základu (solidarita). Kmen *Betsileo* ukazuje a dokládá, tj. ilustruje, myšlenku či ideu, že usilovné obdělávání půdy a pěstování plodin (intenzivní kultivace) nemusí nutně mít za následek ostré rozdíly ve společenském postavení a zařazení žen a mužů (genderová stratifikace). Můžeme vidět, že genderové role a stratifikace neodrážejí (reflexe) pouze typ adaptivní strategie, ale též specifické podmínky přírodního prostředí (environmentální proměnné) a charakteristické kulturní znaky (atributy). Ženy kmene *Betsileo* si ponechávají významnou a podstatnou roli hlavní v hospodářské činnosti (ekonomická aktivita) své společnosti, tj. pěstování rýže.

Orba pluhem jako hlavní a nejdůležitější prostředek kypření půdy (prominentní) se stala u kmene *Betsileo* až v současnosti, resp. v poslední době, ale zavlažování vyžadující pletí či odplevelení, na němž se účastní ženy, zůstává stále nutností. Když nové nářadí a zemědělské techniky zmenšily úlohu žen (redukce ženské role) při výsadbě, přesazování, plení a sklizni rýže, se teprve mohlo rozvíjet rozvrstvení společenského postavení podle pohlaví (genderová stratifikace). Mezitím, resp. v tom mezidobí, ještě několik znaků způsobu hospodaření (ekonomika) a uspořádání (organizace) společnosti, nepřestávalo kmen *Betsileo* chránit od takového rozvrstvení společnosti podle pohlaví (genderová hierarchie) jaké bylo zjištěno u mnoha agrikulturních a virilokálních společností.

Viděli jsme, že virilokalota je obvykle spojena s genderovou stratifikací. Ovšem, některé kultury s těmito zavedenými zvyklostmi (instituce) - včetně kmene *Betsileo* a matrifokálním kmenem *Igbo* ve východní Nigérii - nabízejí k takovému zobecnění (generalizace) jakýsi protiklad, resp. kontrast. Kmeny *Betsileo* i *Igbo* nejsou samy či jediné, které ženám umožňují zaujímat nějakou roli v obchodování. Řada patrilineárních a polygynních společností v Západní Africe rovněž umožňuje ženám spojit svůj životaběh s obchodem, resp. dělat kariéru v komerční sféře. Mnohoženství čili polygynie může dokonce pomáhat ženě, která usiluje o to, být obchodnicí, resp. vůbec obchodovat (aspirace), která může opouštět své děti a nechat je na starost svým spoluzávkám, když jde provozovat svou živnost (byznys). Splácí jim to buď v hotovosti nebo oplácí jinou formou výpomoci.

OTÁZKA GENDERU U PASTORALISTŮ (Gender Issues Among Pastoralists)

(pastoralisté=pastevci, pastevecké společnosti)

Protože pastevectví (pastoralismus) se jen zřídka objevuje jako „čistá“ adaptivní strategie, pastevecké společnosti mívají rozmanitě souvztažné sociální formy či způsoby organizace společnosti a společenského života (koreláty, pandán), včetně genderových rolí a stratifikace, tj. společenské zařazení mužů a žen. Mnoho pastevců též obdělává půdu a pěstuje plodiny (kultivace), používá různé postupy a techniky jak primitivního zahradnictví (hortikultura), tak raného zemědělství (agrikultura). Za pastevece (pastoralisté) jsou považováni až tehdy, když mléčné výrobky a maso poskytují či pokrývají alespoň z 50% jejich stravu (klasifikace).

U pastevců, kteří praktikují usilovně a účinně zemědělství (intenzivní agrikultura), jako v případě Balkánu (viz níže), nebo kteří přešli od svého původního zemědělského společenství, rozvrstvení společnosti podle pohlaví (genderová hierarchie) odráží (reflexe) rozdělení domácího a veřejného prostoru (dichotomie), které je pro usilovné a úspěšné pěstitele potravin charakteristické (intenzivní kultivace). Pastevece čili pastoralisty též charakterizuje patrilinéární a virilokální komplex. Oba faktory přispívají k genderové stratifikaci uvnitř této adaptivní strategie.

Ve skutečnosti sezónní pastevci, přesunující dobytek nebo ovce na jiné pastviny, na Balkáně či balkánském poloostrově (tj. Řecko, bývala Jugoslávie, Albánie a Bulharsko) poskytují nejvýše možnou a nejkrajnější ukázkou a doklad (extrémní ilustraci) rozdělení společenského postavení podle pohlaví (genderová stratifikace). Balkánští muži po sezónních přesunech dobytka na jiné pastviny (transhumance) mezi letní a zimní pastvou, se věnují či praktikují plužní zemědělství – agrikulturu. Péče a stáda dobytka a ovcí a obdělávání půdy jsou mužská záležitost (činnosti náležející mužům), ačkoliv i ženy navíc ke starostem o domácnost a řemesla, vykonávají též některé práce zemědělské. Rozdělení domácí a veřejné sféry (dichotomie), tj. patrilinéárně-virilokální komplex, se výrazně a plně projevilo právě v organizaci „patricentrické“ společnosti na Balkáně (DENICH, 1974). Muži ovládali a kontrolovali veškerý majetek, zejména nemovitosti a ženy nedědily ani půdu, ani živý inventář (dobytek, skot). Balkánští pastevci – pastoralisté patřili k patrilinéárně-virilokálním s kmenům rodovým zřízením. Tradičně patriarchou byl otec ve společné domácnosti, která zahrnovala jeho ženu čili manželku, jejich ženaté syny a jejich manželky a děti, a jeho vlastní ještě svobodné děti, tj. neprovdané dcery a neženaté syny. Společná domácnost se rozdělila či rozešla až po patriarchově smrti. Synové se pak stali sami plnoprávními patriarchy s plnými vlastnickými právy. Genderová stratifikace, zahrnující nízkou vážnost a vysokou podřízenost žen (prestiž a subordinace) tam byla krajně přemrštěná (extrém). Když zmiňovali

své děti (identifikace), muži uváděli pouze své syny. Vzpomínáni byli jen mužští předci, ale předci žen nikdy. Všichni předci mužů byli uchováváni v paměti až po 20 generací či pokolení. Bratrovy ženy pocházely z různých vesnic a když se provdaly, vstupovaly do úplně jiného, cizího světa, do jiné společnosti, kde neměly žádné příbuzné.

Muži drželi zákonná práva i úřední moc a měli autoritu (vážnost, vliv, váhu, úctu). Ženy mohly být bity, a když se dopustily cizoložství, i zabity. Ženská sexuální aktivita byla přísně a nesmlouvavě čili nekompromisně střežena a kontrolována. Vyloučení žen z hlavní role v produkci (exkluze) napomáhala udržovat patricentrickou organizaci společenského života na Balkáně.

Viděli jsme, že kmenová společnost či systém (organizace podle kmenů) za těchto okolností a takových podmínek přiznává ženám méně práv a výhod (diskriminace), což poškozuje jejich společenské postavení. Ve společensky rozvrstvené společnosti (stratifikace) se neudržuje jen diskriminace žen, které mají méně práv nebo výhod, ale některé ženy se spojují s některými muži, aby diskriminovaly jiné muže, jejich ženy a děti, nebo se na tom aktivně podílejí. Ve kmenových společnostech patrilinárně-virilokální komplex tedy podporuje genderovou stratifikaci a způsobuje odloučení a znehodnocení žen (izolace a devalvace). V hodnostářských společnostech (náčelnictví) a společnostech se státním zřízením (včetně průmyslových států), ale pro řadu žen jsou otevřeny nové možnosti. V souvislosti s obecným rozdělením společnosti na různé společenské vrstvy či třídy, někteří muži, ženy i děti mají zvýhodněný čili privilegovaný přístup ke zdrojům, tj. prostředkům existence i pramenům vzdělání (privilegium=výhoda, výsada), zatímco jiné společenské vrstvy mají tyto možnosti omezené čili limitované. V takových souvislostech a souvztažnostech (kontext) vybrané ženy, resp. nejlepší z nejlepších (elita) mohou obratně a dovedně zacházet s majetkem a bohatstvím i s mocí (manipulace) stejně vysoce účinně čili efektivně a aktivně jako muži. Mohou se stát královnami a různými šéfkami: náčelnicemi, přednostkami, představenými, ředitelkami, vůdkyněmi, vedoucími, dozorkyněmi nebo premiérkami a prezidentkami. Mohou řídit, vést a dohlížet na různé zvyklosti při slavnostních příležitostech či obřadech (rituály a ceremonie), svolávat různá shromáždění, vést politická hnutí, finančně podporovat různé podniky (sponzoring), provozovat obchod, živnosti, dohazovat a pořádat svatby, provozovat byznys, a vůbec všechny profesní a intelektuální činnosti.

OTÁZKA GENDERU A INDUSTRIALISMUS (Gender Issues and Industrialism)

Rozdvojení čili dichotomie domácí a veřejné sféry, která se nejvýrazněji a nejúplněji rozvinula u patriliněárně-virilokálních výrobců potravy zemědělských společností (agrikultura), rovněž ovlivnilo i rozvrstvení společnosti podle pohlaví (genderová stratifikace) v průmyslových čili industriálních společnostech, včetně Spojených států a Kanady (a samozřejmě Evropy).

„Tradiční“ idea, že „místo ženy je v domácnosti“ se v současné době znovu objevila ve Spojených státech, když se průmyslová výroba dramaticky rozšířila rozvinula po r. 1900 (industrializace). Dříve však ženy průkopníků (pionýrů) na Západu a Středozápadu USA byly uznávány jako plně výkonné (produktivní) pracovnice či dělnice v hospodářství na farmách a pro domácí výrobu.

V průmyslové době či éře (industrialismus) se názory na rozdělení práce podle pohlaví (v orig. „gendered work“) začaly lišit či kolísat podle společenské třídy a oblasti čili regionu. V Evropě, na počátku rozmachu průmyslové výroby (raná industrializace), muži, ženy i děti hromadně naplnili továrny (nahrnuli se do fabrik zejména z venkova) jako námezdní dělníci (tj. pracující za mzdu).

Američtí otroci obojího pohlaví dělali velmi namáhavou, vyčerpávající, zničující a ubíjející práci na bavlníkových plantážích. Po zrušení otroctví (abolice) pak Afro-Americké ženy (černošky) na Jihu nepřestávaly pracovat na polích jako zemědělské dělnice nebo jako pomocnice v domácnosti, tj. služebné a služby.

Chudé a nemajetné bílé ženy (bělošky) namáhavě pracovaly, jinými slovy dřely, v jižanských prádelnách. V 80. letech 19. století více než 1 milion amerických žen zastávalo v továrnách zcela podřadná místa, s monotónní, stále opakující obslužnou prací nebo pracující jako pomocné dělnice (MARGOLIS, 1984; MARTIN and VOORHIES, 1975).

Po r. 1900 přistěhovalství (migrace) z Evropy vytvořila pracovní místa pro muže, kteří byli ochotni pracovat za mzdu nižší než dostávali rodilí Američané (tj. muži, kteří se narodili již v USA). Takoví přestěhovalci (mužští imigranti) přebírali místa, které předtím zastávaly ženy a práce, které ženy vykonávaly. Jak stroje, zejména obráběcí stroje, a hromadná výroba (masová produkce) stále více snižovaly potřebu ženské práce, tak se začal prosazovat názor, že ženy jsou pro práci v továrně nevhodné, resp. neschopné a fyzicky nezpůsobilé (MARTIN and VOORHIES, 1975).

Maxine MARGOLIS (1984) ukázal, jak rozdělení práce mezi pohlaví (v orig. „gendered work“), povolání nebo zaměstnání, postoje, stanoviska, názory a přesvědčení se měnily a kolísaly (varírovaly) v odpověď či odezvu (reakce) na změny požadavků a potřeb americké ekonomiky. Například, nedostatek mužů v době války podporoval až prosadil a uvedl do života myšlenku, názor či ideu, resp. heslo, že práce amerických žen mimo domov je jejich vlasteneckou povinností (patriotismus). Během obou světových válek pak názor, že ženy jsou pro fyzicky náročnou práci biologicky nevhodné, postupně mizel až se vytratil.

Inflace a kultura spotřeby (konsumerismus) též podněcovaly a podporovaly vzestup zaměstnanosti žen. Když přece ceny a/nebo vzrůst či vzestup poptávky, četné platební šeky a podobně pomáhají udržovat životné úroveň, rodinný standard.

Stálé zvyšování počtu placených zaměstnání žen po 2. světové válce rovněž odrážel (reflexe) prudký vzestup porodnosti (natalita), tzv. „baby boom“ a rozmach průmyslu (industriální expanze). Americká kultura tradičně vymezovala povolání žen jako: administrativní síla (úřednice, sekretářka), učitelka, zdravotní sestra či ošetřovatelka (potažmo vychovatelka, chůva, kojná). (viz Tab. 18.4)

S prudkým nárůstem populace (vzrůst počtu obyvatelstva) a rozmach podnikání (tzn. byznys, činnost sledující především zisk), nabídka takových zaměstnání pro ženy stále rostla. Zaměstnavatelé rovněž zjistili, že jejich zisk (profit) by mohl vzrůstat tím, že by ženám platili menší mzdu či plat než by museli platit mužům navracejícím se z války (veteráni). MARGOLIS (1984) tvrdí, že změny hospodářských poměrů (ekonomika) vedou i ke změnám v postojích, stanoviscích a názorech na ženy a o ženách. V období vysoké nezaměstnanosti je ženská role v domácnosti zvýrazněna, i když mzdy a platy klesají nebo současně vzrůstá inflace, existuje práce i pro ženy, které mohou být stále přijímány do zaměstnání. Mezi léty 1970 až 1989 poměr žen jako pracovní síly v USA vzrostl z 38% na 45% a nyní více než 56 milionů Američanek je v zaměstnaneckém poměru, tj. které pracují na plat či mzdu (COWAN, 1989). Čísla o stále vzrůstajícím počtu zaměstnaných amerických matek a manželek placených v hotovosti udává Tab. 18.2. Americký muž zaměstnaný na plný úvazek vydělával r. 1989 v průměru 27.5430 \$ (USD) oproti 18.778 \$ (USD) průměrného výdělku zaměstnané americké ženy, tj. 68% mužského výdělku, což je 62% z r. 1982 z r. 1982 a 65% z r. 1987 (BARRINGER, 1989). Tabulka 18.3. podrobně v detailech popisuje zaměstnanost ve Spojených státech podle pohlaví a typu práce. Všimněme si, že rozdíl v příjmech mezi muži a ženami byl nejméně výrazný a nápadný - ale stále patrný (evidentní) – u profesionálů či profesionálních zaměstnání, kdy ženy měly v průměru 71% příjmu mužů (což je více než 68% z r. 1987). Tento rozdíl či schodek byl největší u služného či fixních platů, kde ženy stěží dosáhly ½ platu mužů.

Podle politologa Andrew HACKER-a (1984), americké ženy v určitých povoláních či zaměstnáních nahrazují muže ze tří důvodů či příčin:

Za prvé: V důsledku vzrůstající automatizace (masové rozšíření zařízení konajících samočinně, tj. bez lidské síly, předem stanovené úkony ve výrobním procesu);

Za druhé: Americké ženy obecně mají větší sklon či tendenci ke vzdělanosti, resp. mají lepší školy než muži;

Za třetí: Zaměstnavatelé dávají přednost (preference) najímat vzdělanější a sečtější osoby, zejména, když se ženy spokojí s nižší mzdou nebo platem.

Mnoho amerických mužů, zejména mezi 30 až 60 lety věku, má důvod a jsou podněcováni (stimulace) jít na odpočinek, resp. předčasně či dříve do důchodu, a pro zaměstnavatele méně nákladné ženy je pak v zaměstnání nahrazují. Později, pak mnoho mužů se spokojí s méně placenou prací (akceptace), a to i na částečný úvazek. Existuje též skupina mladších mužů, včetně mnoha etnických menšin, kteří jsou příliš málo vzdělaní, resp. mají vzdělání chabé a nedostatečné, aby se uplatnili v moderních způsobech výroby nebo obchodu čili v ekonomické oblasti či sféře, kde se stále více a více, resp. zvýšenou měrou, klade důraz na služební povinnosti (servis) a informace než při práci v továrně nebo na farmě. Tabulka 18.4, která uvádí procentuální (%) zastoupení pracujících žen v určitých povoláních či zaměstnáních a to v letech 1950 až 1959, což, jak se zdá, podporuje tvrzení HACKER-a, že ženy v určitých profesích či povoláních nahrazují muže, a to zvláště a konkrétně v oblastech, které vyžadují vyšší vzdělání, jako jsou: technické profese, inženýrství, lékařství čili medicína, práva nebo univerzitní výuka. Nicméně, i některé profese či odbornosti s nižší prestiží a menšími příjmy či zisky (jako například zaměstnání v kanceláři, úředníci v administrativě) si udržují procentuálně (%) vyšší zastoupení žen (BOURQUE and WARREN, 1987).

Ekonom George GILDER (1984) tvrdí, že ženy pracovní místa mužům ve skutečnosti neubírají. Spíše, s rozvojem a vzrůstem amerického hospodářství (ekonomická konjunktura) v 80. letech 20. století, přibylo i více pracovních míst či příležitostí pro muže.

V 80. letech 20. století totiž počet zaměstnání zastávaných ženami na plný úvazek vzrostl o celých 28%, na rozdíl od mužů, u nichž počet pracovních míst na plný úvazek vzrostl jen o 12%. (*Statistical Abstracts, 1991, str. 393*). Ve stejném období populace amerických mužů ve věku dvaceti let a starších vzrostla jen o 15% (*Statistical Abstracts, 1991, str. 13*).

Dnešní pracovní místa již nejsou zvláště fyzicky náročná, když těžkou práci dělají stroje, a menší průměrná tělesná velikost a menší síla žen již není překážkou pro zaměstnání v průmyslu, resp. již nejsou překážkou pro zaměstnání „modrých límečků“, tj. dělnických profesí. Hlavní důvod, proč nevidíme moderní Rosie pracovat po boku jejich mužských protějšků je, že americká pracovní síla opouští těžký průmysl jako taková.

V padesátých letech 20. letech 2/3 zaměstnanců, resp. pracovních míst, byla v dělnických profesích, tj. „modrých límečků“, ve srovnání s dnešními 16%. Rozmístění těchto pracovních míst (džobů) se ve světě kapitalistické ekonomiky výrazně změnilo a posunulo. Země třetího světa (rozvojové země) s levnou pracovní silou vyrábějí ocel (ocelářské výrobky), automobily a jiné výrobky těžkého průmyslu s menšími náklady, tj. levněji, než mohou Spojené státy, ale USA zase vynikají ve službách. Americký masový vzdělávací systém ale vzdělává, vychovává a školí (trénink) miliony lidí pro zaměstnání převážně orientovaná a na služby a informační technologie, od prodejců až po počítačové operátory (IT=“ajtáky“).

FEMINIZACE CHUDOBY (The feminization of Poverty)

Vedle ekonomického vzestupu mnoha amerických žen, zejména a konkrétně kvalifikovaných pracovních sil, resp. profesionálek, stojí druhý, opačný a protikladný, až krajní a mezní stav (extrém): feminizace chudoby. Tím se myslí nárůst podílu nemajetných a chudých žen v Americe. Více než v polovině amerických domácností s příjmy pod a na hranici chudoby stojí v čele žena (3.6 z 6.9 milionů rodin). Od r. 1970 ve Spojených státech feminizace chudoby zodpovídala za téměř celý nárůst chudoby (53%) (BARRINGER, 1989). Feminizace chudoby představovala ve Spojených státech směr vývoje (trend či tendence) již od 2. světové války, ale v poslední době se ještě zrychlila (akcelerace). V r. 1959 domácnosti v čele s ženou činily či představovaly celých 26% všech amerických chudých a nemajetných. Toto číslo se více než zdvojnásobilo. Asi polovina žen, které se ocitly v chudobě, je v „přechodném období (stádiu, fázi, v orig. „in transition“), kdy čelí hospodářské či ekonomické krizi, způsobené či vyvolané rozvodem, tělesnou nebo duševní nezpůsobilostí či postižením (hendikep), neschopností pracovat nebo úmrtím manžela. Druhou polovinu tvoří ženy, které jsou trvale závislé (permanence) na sociální péči či podpoře z veřejných prostředků nebo jsou odkázány na přátele a příbuzné žijící v okolí (SHAEFER and LAMM, 1992). Feminizace chudoby a její důsledky či následky (konsekvence), co se týče životní úrovně (standard) a zdraví, jsou rozšířené i u osob výdělečně činných [tj. kteří dostávají nějakou mzdu či plat. Mnoho amerických žen, zejména Afro-Američanek (černošek) pracuje jen na částečný úvazek za nízkou mzdu a zanedbatelné benefity (odškodné, náhrady, odměny či výhody). V r. 1991 140 Američanů nemělo žádné zdravotní pojištění (PEAR, 1992).

Osud amerických méně šťastných dětí, jejichž chudoba od r. 1970 vzrostla o celých 25%, rovněž souvisí s feminizací chudoby a bídy. Téměř 40% chudých a nemajetných lidí ve Spojených státech představují děti a mladiství ve věku okolo 18 let. Více než 20% amerických dětí nyní žije jen s jedním z rodičů, obvykle s matkou (rozvedené, svobodné nebo osaměle žijící matky-samoživitelky).

U mnoha matek samoživitelek s dětmi pod 18 let byl podíl či počet chudých a nemajetných 38% u bělochů, 56% u Afro-Američanů (černochoů) a 56% u Hispano-Američanů (SHAEFER and LAMM, 1992, str. 252).

CO ZPŮSOBUJE ROZMANITOST A RŮZNORODOST
V GENDEROVÝCH OTÁZKÁCH
(What Determinares Variation in Gender Issues?)

Vidíme, že genderové role a stratifikace byly mezi či napříč kulturami a v průběhu dějin velmi rozmanité, různorodé a proměnlivé (variabilita). Mezi příčinami a důvody vyvolávajícími tuto variabilitu jsou potřeby a požadavky speciálního a konkrétního (partikulárního) způsobu hospodaření (ekonomika) a obecněji řečeno (generalizace) úroveň celkové složitosti společnosti (sociálně-politická komplexita) a stupeň účasti (participace) na kapitalistické ekonomice ve světovém měřítku (globalizace). U mnoha skupin lovců a sběračů a matrilineárních raných zemědělců a kultivátorů, kteří obdělávají půdu a pěstují plodiny, existuje jen malá genderová stratifikace (roztřídění a zařazení do různých společenských vrstev podle pohlaví). Soupeření o zdroje obživy (kompetice a konkurence) vedlo k válečným střetům a k zvětšení a zesílení přímé výroby potravin (kvantita i kvalita intenzifikace produkce). Tyto podmínky či okolnosti podporují patrilinearitu a virilokalitu (viz tam) do té míry, že ženy v raně zemědělských (agrikultura) a pasteveckých společnostech (pastoralismus) ztrácejí své výrobní úlohy (produktivní role) a rozdělení domácké a veřejné oblasti (dichotomie) je stále více zdůrazňováno a zvýrazňováno (akcentace) a genderová stratifikace (různé společenské postavení podle pohlaví). V průmyslové čili industriální společnosti pak postoje, stanoviska a názory na genderovou problematiku se různí, kolísají a proměňují (variace) v souvislosti se zaměstnaností žen, resp. zaměstnáváním žen mimo domácnost. GENDER (kulturně podmíněné vlastnosti a znaky související s obrazem muže a ženy), resp. pojem „gender“, je pružný, poddajný i manipulovatelný (flexibilita, diverzita, variabilita) a mění se s okolnostmi a činiteli (faktory) kulturními, sociálními či společenskými, politickými a ekonomickými. Rozmanitost a proměnlivost (variabilita) genderu v prostoru a čase (diverzita) svědčí pro to, že takové změny budou pokračovat. Biologie pohlaví (antropologie sexuality) není úzce vymezena a lidi omezující, nýbrž je spíše širokou základnou či bází, na níž může být vystavěna a budována rozmanitost struktur (FRIEDL, 1975).